

DOR: 20.1001.1.25381857.1401.15.56.3.2

۱. نویسنده مسئول: دکتری علوم سیاسی، مطالعات سیاسی انقلاب اسلامی، دانشگاه شاهد تهران، تهران، ایران

۲. دکتری علوم سیاسی، استاد مدعو و پژوهشگر دانشگاه جامع امام حسین (ع)، تهران، ایران

majid1366beheshti@gmail.com

۳. استادیار، گروه معارف اسلامی، واحد کرمان، دانشگاه آزاد اسلامی، کرمان، ایران

پایش شالوده‌های دیپلماسی دفاعی در دیدگاه امنیتی امام خامنه‌ای (مدظله العالی)

مجتبی بدخشان^۱ | مجید شمس الدین نژاد^۲ | محمد داوند^۳

چکیده

دیپلماسی دفاعی به عنوان یکی از راه‌های مناسب برای پاسخگویی به تحولات عرصه بین‌الملل و شکل دهی به روندهای نظام‌مند در قالب قدرت نرم شناخته می‌شود که کشورها با بهره‌گیری از آن، امکان ارتقاء سطوح مختلف امنیت و قدرت ملی خود را امکان‌پذیر می‌سازند. جمهوری اسلامی ایران نیز به عنوان یکی از بازیگران عرصه بین‌الملل تلاش دارد تا با بهره‌گیری از این ابزار، اهداف سیاست خارجی خود را در عرصه بین‌المللی پیگیری کند. همین امر ما را بر آن داشت تا با شناخت مبانی امنیتی رهبر انقلاب اسلامی، به این پرسش پاسخ دهیم که دیپلماسی دفاعی چگونه از منظر امام خامنه‌ای (مدظله) قابل تجزیه و تحلیل (عناصر، بسته معنایی و جایگاه نظری) است؟ مبتنی بر همین پرسش، نویسندگان این اثر بر این اعتقاد هستند که دیپلماسی دفاعی در اندیشه مقام معظم رهبری، مبتنی بر سه اصل ارتباط برادرانه با کشورهای اسلامی، مقابله با دشمنان و روابط مسالمت‌آمیز با کشورهای دوست سازمان یافته است. این پژوهش که یک تحلیل کیفی (کدمحور) از نوع تحلیل محتوا است، «مقابله با نظام سلطه»، «همکاری‌های نظامی و دفاعی» «تقویت اتحادهای نظامی در جهان اسلام» را به عنوان عناصر دیپلماسی دفاعی ایران از دیدگاه امام خامنه‌ای (مدظله) مورد شناسایی قرار داد. جایگاه تئوریک این عناصر این معانی را برای مخاطب بازتولید می‌کند که مقابله با رفتار نظام سلطه در سیاست خارجی مشروع و مقبول بوده است و همکاری‌های دفاعی و تقویت روابط دوستانه در دیپلماسی دفاعی باید هم راستا با همین امر باشند و اتحادهای منطقی‌ای و اتحادهای نظامی در جهان اسلام نیز امری ضروری دانسته می‌شود.

کلیدواژه‌ها: دیپلماسی دفاعی، امام خامنه‌ای (مدظله العالی)، اعتمادسازی، منافع ملی، سیاست خارجی.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

مقدمه و بیان مسئله

با فروپاشی اتحاد جماهیر شوروی عصر جدیدی در عرصه روابط بین‌الملل آغاز شد که یکی از نمودهای بارز آن انقلاب ارتباطاتی و اطلاعاتی است. متعاقب آن دولت‌ها نیز به دلیل تغییر در مفاهیم و اولویت‌ها در عرصه سیاسی، اقدام به باز تعریف نگرش‌ها و شیوه‌های عملیاتی خود در عرصه سیاست خارجی و روابط بین‌الملل کردند؛ به نحوی که این تحولات منجر به تغییر مفاهیم در بسترهای امنیتی و حوزه سیاست خارجی کشورها شد. در حالی که تا پیش از این دوره، نگرش به مسائل امنیتی و حوزه سیاست خارجی به صورت سخت و تک بعدی بود و کشورها برای تامین منافع و امنیت خود اقدام به تقویت قدرت نظامی می‌کردند این تغییر مفاهیم و بسترها موجب باز تعریف مفهوم امنیت و شیوه‌های دستیابی به آن شده است.

به کارگیری دیپلماسی به عنوان ابزاری کاربردی برای دولت‌ها در حوزه دفاعی، یکی از شیوه‌های پاسخ‌دهی به تحولات جدید در عرصه روابط بین‌الملل شناخته می‌شود که در چارچوب آن این حرکت، با هدف شکل‌دهی به روندی نظام‌مند در قالب تولید و کار بست قدرت نرم مورد استفاده قرار می‌گیرد تا با پیشگیری و مقابله با تهدیدهای موجود و یا پیش‌روی یک واحد سیاسی، حداکثر امنیت ممکن را برای آن فراهم آورد. به همین جهت می‌توان گفت که دیپلماسی دفاعی بخشی از قدرت ملی کشورها است که در کنار و یا در ذیل سیاست خارجی، ظرفیت منابع قدرت دولت‌ها را در عرصه بین‌المللی و روابط خارجی افزایش می‌دهد.

با این وجود، دغدغه‌های امنیتی گاهی اوقات دولت‌ها را به انجام کارهای وحشتناک سوق می‌دهد. واقع‌گرایان در تهاجم قدرت‌های بزرگ و منطقه‌ای به عراق، افغانستان، یمن، اوکراین و ... بعد از جنگ سرد به ما یادآوری می‌کنند که واحدهای سیاسی گاهی اوقات به شیوه‌های نامتعارف عمل می‌کنند و این بدان علت است که معتقدند منافع اساسی امنیتی آن‌ها در خطر است. این درس، چنین رفتاری را توجیه نمی‌کند، اما واقع‌گرایان می‌دانند که محکومیت اخلاقی به تنهایی مانع از این اقدام نمی‌شود. و تنها قدرت سخت -به ویژه قدرت نظامی- است که در این زمینه می‌تواند موثر باشد. به نظر می‌رسد حتی آلمان پست مدرن نیز این پیام را دریافت کرده است (والت، ۱۴۰۰).

پس، دولت‌ها با بهره‌گیری از دیپلماسی دفاعی به عنوان تکمیل‌کننده دیپلماسی سیاسی در عرصه سیاست خارجی تلاش می‌کنند تا قدرت نرم را با پشتوانه قدرت سخت نظامی که در اختیار بخش دفاعی است تکمیل کرده و در این قالب به اهداف و سیاست‌های امنیت ملی جامعه عمل ببوشانند. دولت‌ها در راستای گسترش مناسبات خارجی، دفاعی و نظامی با سایر کشورها تلاش می‌کنند حداکثر بهره‌برداری ممکن را از دیپلماسی دفاعی داشته باشند؛ به عبارت دیگر دیپلماسی دفاعی به صورت خاص به روابط نظامی و دفاعی کشورها با یکدیگر می‌پردازد (علیدوستی شهرکی و رحمتی پور، ۱۳۹۷: ۱۰۶) که در طی آن، مذاکرات یا سایر روابط میان ارتش‌ها، توسط دیپلمات‌های نظامی با هدف تاثیرگذاری بر محیط عمل غیرنظامی‌ها شکل می‌گیرد. این نوع از دیپلماسی که شامل اقدامات مسالمت‌آمیز توسط بازیگران نظامی دولتی و یا غیردولتی به منظور دفع تهدید مشترک و ایجاد امنیت از طریق هم‌افزایی قدرت و تولید توازن قوا یا کاستن از سطح تنش‌ها است، ویژگی‌هایی همچون مسالمت‌آمیز بودن، پیوند با قدرت نرم، بازیگری موثر و اصلی نیروهای نظامی را شامل می‌شود که هدف از آن، جلوگیری از ایجاد و یا دفع تهدید امنیتی خواهد بود.

جایگاه و اهمیت ویژه دیپلماسی دفاعی موجب شده جمهوری اسلامی ایران نیز به عنوان یکی از بازیگران دولتی حوزه روابط بین‌الملل، در قالب اصول و راهبردهای دفاعی و سیاست خارجی خود اقدام به عمل در این عرصه نماید. در این زمینه با توجه به حاکم بودن اصول کلی بر سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران منبث از اندیشه‌های انقلاب اسلامی و قانون اساسی، و همچنین اندیشه‌های رهبران انقلاب اسلامی (امام خمینی (ره) و امام خامنه‌ای (مدظله العالی))، نهادهای مسئول در حوزه دیپلماسی دفاعی اقدام به تعریف مفاهیم و سازمان‌دهی می‌کنند. بر این اساس پژوهش حاضر حول این سوال سازمان‌یافته است که چرا دیپلماسی دفاعی از نظر امام خامنه‌ای دارای اهمیت است و ابعاد دیپلماسی دفاعی از منظر امام خامنه‌ای چیست؟

روش پژوهش

روش این پژوهش کیفی و از نوع تحلیل اسنادی است. در این تحقیق داده‌ها از اسناد و مدارک دسته اول و دوم تاریخی و پژوهش‌های تحلیلی و نظری گردآوری خواهد شد.

روش زمینه ای یک روش کیفی نظام مند و منسجم است که به صورت مستقیم از تحلیل داده ها گردآوری شده در جریان پژوهش نظریه‌ای خاص استخراج می‌شود. در این روش که گردآوری داده ها، تحلیل و نظریه نهایی در حالت ارتباط تنگاتنگ قرار دارند، پژوهشگر بدون وابستگی پیشینی به نظریه ای خاص، اقدام به استخراج و کشف رابطه معنادار از عرصه های واقعی با خروجی نهایی نظریه جدید می‌کند (استراوس و کربین، ۱۳۹۵: ۳۴).

در جهت تحقق این شیوه روشی، پژوهشگر با شناسایی مفاهیم موجود در داده های گردآوری شده، اقدام به تجزیه مفاهیم به اجزای کوچکتر و آنالیز داده ها در قالب عملیاتی کدگذاری می‌کند. در واقع مزیت تبیین داده ها در بستر اجتماعی رخداد فرآیندی پدید، حاصل این امر خواهد بود (بهادری، ۱۳۹۷: ۷۰) چرا که ابتدا به این شیوه عملیاتی در پژوهش، روشی در جهت امکان کسب نتایجی دقیق تر و تعمیم آن به نظریه ای جامع تر با اتکا به استخراج نظریه از پدیده ها و داده ها است. بر همین اساس در عمل کدگذاری در پژوهش مبتنی بر مراحل سه گانه «کدگذاری فرایندی»، «کدگذاری محوری» و «کدگذاری گزینشی» بنیان شده که پژوهشگر با توجه به نیاز خود در این مقاله از «کدگذاری گزینشی» بهره برده است که فرایند یکپارچه سازی و پالایش نظریه را امکان پذیر می‌کند (استراوس و کربین، ۱۳۹۵: ۱۸۲). بنابراین، این تحقیق یک تحلیل کیفی (کدمحور) از نوع تحلیل محتوای متن محور است. نحوه انتخاب متون (سخنرانی ها) بر مبنای نزدیکی محتوای متن به موضوع پژوهش است و سعی گردیده با عدم تصرف در اصل متن (نه برداشت از متن)، جامعیت محتوا حفظ گردد. در همین راستا ۸ کد اصلی استخراج گردید و بر پایه آن عناصر دیپلماسی دفاعی، بسته معنایی (معنی سیاسی و دفاعی کلی) و جایگاه نظری عناصر دیپلماسی دفاعی در اندیشه مقام معظم رهبری مشخص گردیده است.

پیشینه پژوهش

در حوزه دیپلماسی دفاعی، برخی پژوهشگران اقدام به نشر آثاری کردند که از جمله می‌توان به مقاله «شاخص های قدرت نرم دیپلماسی دفاعی جمهوری اسلامی ایران» به نویسندگی سعید پیرمحمدی (۱۳۹۵) اشاره کرد که به بررسی و تبیین شاخص های قدرت نرم دیپلماسی دفاعی جمهوری اسلامی ایران پرداخته است. نویسنده این اثر با بررسی مفهوم شناسی قدرت نرم

دیپلماسی دفاعی و شاخص‌ها و مولفه‌های آن، در تلاش است تا با اقدام به شناسایی ابعاد و مولفه‌های قدرت نرم دفاعی جمهوری اسلامی ایران و از رهگذر بهره‌گیری از ساختارهای تفکر دفاعی کشور، به شناخت و استخراج شاخص‌های قدرت نرم دیپلماسی دفاعی جمهوری اسلامی ایران مبادرت کند.

میرحسینی و همکاران (۱۳۹۷) نیز در مقاله‌ای با عنوان «مؤلفه‌های اندیشه‌های دفاعی امام خامنه‌ای (مدظله) (در بعد منطقه‌ای و بین‌المللی)» به دنبال پاسخ به این سوال برآمده‌اند که راهبرد دفاع آینده‌نگر در اندیشه‌های دفاعی امام خامنه‌ای (مدظله) بر چه مؤلفه‌هایی راهبردی استوار می‌باشد؟ هدف اصلی نویسندگان این مقاله پرداختن به مبانی، مفاهیم، مؤلفه‌ها، گونه‌شناسی و جایگاه راهبرد دفاع آینده‌نگر در اندیشه‌ی دفاعی رهبری بوده است و در چارچوب رئالیسم تدافعی، راهبرد دفاعی ایران از منظر اندیشه‌های دفاعی امام خامنه‌ای (مدظله) را مورد بررسی قرار دهند. پژوهشگران بیان می‌دارند که امام خامنه‌ای (مدظله) راهبرد دفاعی را از طریق گفتمان‌سازی و دیپلماسی دفاعی برای عرصه‌های سیاسی، نظامی، اقتصادی، فرهنگی و اجتماعی مطرح کرده و این استراتژی متناسب با پیچیدگی‌ها و تنوع عرصه‌های تهاجم دشمنان و متناسب با شرایط سیاسی - امنیتی منطقه، در پی تغییرات در صف بندی‌ها و تحولات منطقه‌ای مورد توجه قرار گرفته است.

دیگر اثر پژوهشی که در این حوزه می‌توان بدان اشاره کرد مقاله «نقش دیپلماسی دفاعی در امنیت پایدار مبتنی بر دیدگاه امام خامنه‌ای (مدظله‌العالی)» نوشته سید اصغر جعفری (۱۳۹۸) اشاره کرد که با هدف تبیین نقش دیپلماسی دفاعی جمهوری اسلامی ایران در امنیت پایدار از دیدگاه امام خامنه‌ای (مدظله) و پاسخ به این پرسش که دیپلماسی دفاعی چگونه می‌تواند برای نیل به ثبات و امنیت پایدار نقش ایفا کند سازمان یافته است. مبتنی بر این پرسش، جعفری بر این ادعا است که از دیدگاه رهبری، راهبردهای تحقق امنیت پایدار از طریق دیپلماسی دفاعی را شامل بهبود محیط امنیتی، اعتماد سازی در حوزه‌های نظامی، مبارزه با تروریسم، گسترش همکاری‌های دفاعی - نظامی با کشورها، توسعه تعاملات با نهادهای منطقه‌ای و بین‌المللی و پشتوانه قدرت نظامی دفاعی مقتدر می‌داند که از طریق آن‌ها امنیت پایدار ممکن خواهد شد.

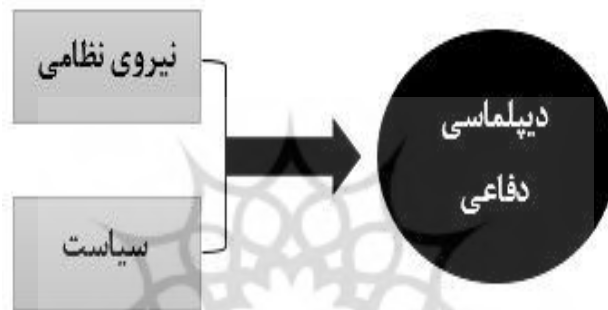
مهم‌ترین ایراد این آثار، عدم توجه به اندیشه‌های مقام معظم رهبری، به عنوان بالاترین مقام کشوری و تاثیرگذاری اندیشه‌های ایشان بر حوزه دیپلماسی دفاعی بوده که همین امر موجب نقصان پژوهش مورد نظر شده است. در این دسته از آثار، نگرش به حوزه دیپلماسی دفاعی، شناخت شاخص‌ها و راهبردها را شامل می‌شود، حال آن‌که در اندیشه مقام معظم رهبری شناخت، چرایی، اهمیت و اصول حاکم بر این حوزه از دیپلماسی، نقطه اصلی خواهد بود که باید بدان توجه ویژه ای کرد.

به عبارتی بهتر از نظر نویسندگان این تحقیق، دیپلماسی دفاعی از منظر مقام معظم رهبری نه با معیار نظریه‌های غربی، بلکه با در نظر داشتن منظومه فکری آیت الله خامنه‌ای (اندیشه سیاسی) و جایگاه نظری دیپلماسی دفاعی (اسلام، اصول سیاست خارجی، قانون اساسی، فرهنگ ملی و ...) در اندیشه وی مشخص می‌شود.

مبانی نظری: دیپلماسی دفاعی

دیپلماسی دفاعی به عنوان مفهومی نوین در عرصه سیاست خارجی و بین‌الملل به صورت سازمان یافته پس از دوره جنگ سرد مطرح و نمود عینی پیدا کرد (ذوالفقاری و خسروی، ۱۳۹۵: ۱۱۱-۱۱۲). کشورهای غربی به عنوان پیشگامان این عرصه تلاش گسترده‌ای را در جهت شکل دهی به محیط امنیتی مطلوب خود با بهره‌گیری از آن آغاز کردند؛ به نحوی که این وجه از دیپلماسی به یکی از راه‌های شناخته شده برای تامین امنیت ملی این کشورها تبدیل شده است. به صورت مفهومی «دیپلماسی دفاعی» با مذاکره و گفتگو میان کشورها پیوند نزدیکی دارد چرا که دیپلمات‌های نظامی در چارچوب مذاکره، شکل دهی و ایجاد روابط میان ارتش‌ها، در عرصه‌هایی که نیروهای نظامی در آن حضور دارند تاثیر می‌گذارند (عسگری و دیگران، ۱۳۹۲: ۲). این نوع از دیپلماسی در قالب رویکرد کنش‌گرایانه، توسط کشورها برای ایجاد و گسترش تعاملات در حوزه بین‌الملل و توسعه بسترهای اعتماد سازی در این عرصه با بهره‌گیری از توانمندی‌ها و ظرفیت‌های موجود در نیروهای نظامی کشورها به کار گرفته می‌شود. دیپلماسی دفاعی در بر دارنده گفتگوهای امنیتی و راهبردی، صادرات و واردات تسلیحات و تجهیزات نظامی توسط کشورها با هدف ارتقاء توان نیروهای نظامی و ارتش‌ها است (Shea, 2005: 33) و

قراردادهای دفاعی در راستای همکاری های صلح آمیز نظامی و امنیت مرزها نیز شامل دیپلماسی دفاعی می شود (علیدوستی شهرکی و رحمتی پور، ۱۳۹۷: ۱۰۶-۱۰۷). این نوع از دیپلماسی به عنوان تکمیل کننده دیپلماسی سیاسی، در قالب بهره گیری از قدرت نرم با پشتوانه قدرت سخت که در اختیار نیروهای مسلح و بخش دفاعی دولت ها است و براساس سرفصل های سیاست امنیت ملی کشورها برای گسترش و توسعه مناسبات خارجی و دفاعی - نظامی مورد استفاده قرار می گیرد.

شکل ۱. تلفیق نظامیان و سیاست در دیپلماسی دفاعی

منبع: عسکری و همکاران، ۱۳۹۲: ۸

در محیط آنارشیک بین المللی، دیپلماسی دفاعی به دنبال ارتقای قابلیت های ساختاری است که برای تحقق اهداف دولت ها، زمینه های ضروری برای اجرای قدرت را به وجود می آورد. این روند را باید بخشی از ضرورت تولید قدرت در محیطی دانست که تمرکز آن بر روی کاربرد ابزارهای متنوع نهادی، راهبردی و کارکردی معطوف شده است (ساعد و علی دوستی، ۱۳۹۰: ۲۴). دیپلماسی دفاعی، با بهره گیری از راهکارهای دیپلماسی که در بردارنده فرآیندهای ارتباطی است در عرصه سیاست دفاعی سعی می کند تا با تمایل به حفظ صلح، راه مناسبی را برای دستیابی به اهداف خود پیدا کند. دیپلماسی دفاعی نیز همانند دیپلماسی از سه وسیله تشویق و ترغیب، توافق، سازش و مصالحه و تهدید برای دستیابی به اهداف خود استفاده می کند؛ از این روی، دیپلماسی دفاعی ترکیبی از هر سه عنصر مذکور است؛ این سه عنصر در ذات خود نوعی پیوند درونی با دو مفهوم قدرت و امنیت دارند. هنر دیپلماسی دفاعی در این است که از هر سه وسیله

برای افزایش قدرت، تغییر موازنه همراه با برتری و حصول به بازدارندگی برای رسیدن به فرصت‌ها و اهداف استفاده می‌کند. اگر در عرصه دیپلماسی تنها به یکی از این عوامل اکتفا شود، امکان دارد در نهایت با شکست آن عامل، روی به جنگ و تهدید به اعمال قوه قهریه آورده شود. دیپلماسی دفاعی می‌تواند با رویکرد صلح محور خود، موازنه میان این سه عامل را برقرار کرده و از بروز رهیافت تنازعی جلوگیری می‌کند. (علیدوستی شهرکی و رحمتی پور، ۱۳۹۷: ۱۰۶-۱۰۷)

به این ترتیب بن‌مایه دیپلماسی دفاعی به معنی «وا داشتن طرف مقابل به انجام دادن کاری طبق خواست ما یا باز داشتن او از انجام دادن کاری مطابق اراده کنش‌گران» است. مهم‌ترین وجه تقابل این دو مفهوم در بحث «توانایی اعمال قدرت» است. به عبارتی برای دیپلماسی دفاعی ابتدا باید «قدرت» و سپس «توانایی کاربرد قدرت» برای تاثیرگذاری بر محیط پیرامونی و کنش سایر بازیگران در شرایط مبتنی بر مصالحه وجود داشته باشد (مینائی و همکاران، ۱۳۹۶: ۱۱۵).

دیپلماسی دفاعی به عنوان یک ابزار تعامل راهبردی با دشمنان بالقوه به طور اجتناب‌ناپذیری شامل ایجاد توازن بین اعتماد سازی و شفافیت از یک طرف و بنای یک فرایند معامله به مثل از یک طرف دیگر می‌باشد (Cottey & Forster, 2004: 18). موفقیت دیپلماسی دفاعی به عنوان ابزار جلوگیری از تعارض، بستگی به میزان روابط سیاسی بین کشورها دارد و در صورت وجود تفاوت‌های سیاسی ماهوی، احتمالاً از طریق، دیپلماسی دفاعی نتوان به آن‌ها غلبه کرد (Cottey & Forster, 2004: 28).

به کارگیری دیپلماسی در حوزه دفاعی، روندی نظام‌مند در قالب تولید و کاربست قدرت نرم به منظور پیشگیری و مقابله با تهدیدهایی است که یک واحد سیاسی با آن‌ها مواجه می‌گردد. از این جهت، دیپلماسی دفاعی را می‌توان بخشی از قدرت ملی هم دانست که در کنار سیاست خارجی، منابع اعمال قدرت برای بالا بردن ظرفیت اقدام یک کشور در روابط خارجی (دو و چند جانبه) را تشکیل می‌دهد. تشخیص اینکه دیپلماسی دفاعی باید در کدام کشورها به کار گرفته شود، بر پایه اولویت‌ها و چارچوب‌های کلان سیاست خارجی و معیارهای آن است و بر این مبنای ممکن است میان همکاری‌های نظامی و دیپلماسی دفاعی، مرزی به وجود آید. از طرف دیگر، ایفای نقش نظام‌مند دیپلماسی دفاعی مستلزم وجود منابع ملی تعیین‌کننده برنامه‌ها یا دستورکارهای دیپلماسی دفاعی است. این منابع شرایطی را فراهم می‌سازد که می‌تواند تا

حد زیادی تضمین کند که برنامه‌ها و فعالیت‌هایی که تحت دیپلماسی دفاعی دنبال می‌شوند، در خدمت و در راستای سیاست ملی هستند. در چنین شرایطی است که یک کشور می‌تواند از ظرفیت قدرت افزایی دیپلماسی دفاعی در ترکیب با دیگر ابزارهای قدرت ملی بهره‌مندی گیرد (پیرمحمدی، ۱۳۹۵: ۱۰).

۴. اهمیت دیپلماسی دفاعی در تقویت منافع ملی از دیدگاه مقام معظم رهبری (کد ۱)

در عرصه بین‌الملل منافع ملی به عنوان راهنما و نشان دهنده خواسته‌ها و تمایلات دولت‌ها شناخته می‌شود که در جهت تحقق آن، دولت‌ها از طریق همکاری، رقابت و منازعه اقدام به عمل می‌کنند. با این وجود این امر واضح و آشکار است که منافع ملی به صورت خود به خود و در حلاله به نتیجه نخواهد رسید بلکه تابعی از میزان و سطح قدرت ملی خواهد بود (حجازی، ۱۳۸۷: ۴). این امر در تحقق خواسته‌ها، آرمان‌ها و منافع ملت‌ها به خصوص در قیاس با سایر کشورها خود را به صورت آشکار نشان می‌دهد چرا که کشورهای دارای توانایی بالا در قدرت ملی، امکان دستیابی به اهداف خود بدون مانع را به صورت راحت‌تری فراهم آورند؛ که در نتیجه آن می‌توان گفت میان قدرت ملی یک کشور و میزان نقش آفرینی آن واحد سیاسی در روابط بین‌الملل رابطه مستقیم وجود دارد (زرقانی، ۱۳۸۹: ۱۱۱). بر این اساس به هر میزان که کشورها قدرت ملی خود را با بهره‌گیری از ابزارهای مختلف افزایش دهند می‌توانند امنیت و بقای خویش را تضمین کرده و اهداف خود را به صورت هدفمند پیش ببرند.

در راستای دستیابی به این هدف در عرصه روابط بین‌الملل و سیاست خارجی، کشورها تلاش می‌کنند با بهره‌گیری از ابزارهای مختلف نفوذ و اثرگذاری خود را در جوامع مختلف افزایش دهند که بعضاً با بهره‌گیری از قدرت نرم (افضلی و همکاران، ۱۳۹۷: ۱۲۳-۱۲۲) و همچنین دیپلماسی این امر میسر خواهد شد. در قالب قدرت نرم کشورها با ایجاد اشتراک میان ارزش‌ها و التزام به همکاری در راستای رسیدن به خواسته‌ها، اهداف خود را دنبال می‌کنند و تلاش دارند تا قدرت خود را در نگاه دیگر بازیگران، مشروع جلوه دهند. دیگر بازیگران با تأثیرپذیری از فرهنگ و ایدئولوژی بازیگر مسلط دارای قدرت نرم غالب، در مسیر اهداف و منافع آن کشور به صورت خواسته و یا ناخواسته گام بر می‌دارند. موضوع‌هایی مانند ایدئولوژی، روحیه ملی،

فرهنگ، ارزش، نوع حکومت، مشروعیت سیاسی و ... در زمره نشانه‌های قدرت نرم هستند که به صورت بنیادین توانایی پشتیبانی از سایر رفتارهای سیاست خارجی و روابط بین‌الملل کشورها را دارند. این ارتباط در قالب دیپلماسی فعال کشورها (دیپلماسی در سطح سیاسی و یا دیپلماسی دفاعی) نمود ظاهری پیدا می‌کند.

جمهوری اسلامی ایران نیز از این قاعده مستثنی نبوده و رهبر اسلامی به عنوان عالی‌ترین مقام جمهوری اسلامی ایران به آن توجه ویژه‌ای دارند. در نتیجه آن می‌توان گفت دیپلماسی دفاعی منطقه‌ای، بخشی از سیاست‌های نظام جمهوری اسلامی و مقام معظم رهبری است که به عنوان یک ابزار مهم در تحقق اهداف کلان کشور و منافع ملی نقش آفرینی می‌کند (مینایی و همکاران، ۱۳۹۵: ۷).

در نگاه مقام معظم رهبری دیپلماسی بایستی دارای وجه فعال باشد، «بخصوص در مسائل منطقه که امروز مسائل بسیار پیچیده‌ای است؛ مسائل سوریه، عراق، لبنان، شمال آفریقا، افغانستان و پاکستان». چرا که مسائل جاری بسیار پیچیده بوده و لازم است که «با دقت و هوشیاری وارد میدان شویم» (امام خامنه‌ای (مدظله)، ۱۳۹۵/۶/۳).

با مطالعه و سیر در اندیشه‌ها و سخنان امام خامنه‌ای (مدظله) می‌توان سه بعد تاثیرگذار «اعتمادسازی»، «تقویت صلح» و «ایجاد بازدارندگی» در دیپلماسی دفاعی شناسایی کرد که به صورت گسترده در تقویت منافع ملی تاثیرگذار خواهند بود.

۱-۴. اعتماد سازی (کد ۱-۱)

برقراری روابط و تعاملات مناسب میان سازمان‌های دفاعی دولت‌ها نقش تعیین‌کننده‌ای در بهبود محیط امنیتی کشورها دارد. بسط و تعمیق این روابط می‌تواند تغییراتی جدی در محیط پیرامونی ایجاد نماید. یکی از برآیندهای بسیار مهم این فرآیند، زایش و تکوین «اعتماد» است. اعتماد، رکن اصلی شکل‌دهنده به یک محیط امنیتی مطلوب دانسته می‌شود. اعتماد، تنش‌زدایی را جایگزین تنش‌زایی، تعامل را جایگزین تقابل، و همکاری را جایگزین رقابت می‌کند. چنین محیطی نیز بستر ساز بالندگی، توسعه و امنیت جمعی خواهد بود. البته شفاف‌سازی و درک متقابل، پیوندی ناگسسته با اعتماد آفرینی دارند (مینایی و همکاران، ۱۳۹۳: ۴۷).

دیپلماسی دفاعی از طریق طیف گسترده ای از فعالیت هایی که هدف اصلی آن ها ارتقا عنصر «اعتماد» در میان دولت ها است ترویج و گسترش پیدا می کند. روابط در قالب همکاری و مشارکت میان دولت ها بدون «اعتماد» بی اساس و از دست رفته خواهد بود. می توان ائتلاف های موجود میان کشورهای دارای حاکمیت را نتیجه دیپلماسی دفاعی دانست که موجب شکل گیری خط مشی های سیاسی دولت ها می شود تا با بهره گیری از آن، بازیگران دولتی اقدام به بسط دادن سطوح مختلف «اعتماد» به عنوان عنصر پایه و اصلی شکل دهنده به همکاری ها در عرصه سیاسی و نظامی کنند و همچنین اقدام به ایجاد ساز و کار قانونی متناسب به نیازهای خود در جنبه های مختلف همکاری ها نمایند (Fetic, 2014: 11).

اعتمادسازی در روابط بین کشورها به عنوان سرمایه ارزشمند و پیش شرط توسعه ملی به شمار می رود. بر این اساس اعتمادسازی را می توان فرایندی ماهیتا نظامی و امنیتی دانست (حسنوی و همکاران، ۱۳۹۱: ۲۳۲) که برای افزایش و ارتقای ثبات در روابط نظامی و امنیتی دو یا چند کشور مورد استفاده قرار می گیرد. این هدف را می توان از طریق شفافیت بیشتر، تبادل ارتباطات و اطلاعات تامین کرد.

البته ذکر این نکته ضروری است که اطلاع رسانی به معنای افشای اسرار نظامی و امنیتی نیست، بلکه منظور از آن آگاه ساختن کشورهای دیگر از نیات و انگیزه های رفتاری معقول و معمول کشورها به عنوان بازیگران رسمی است. به همین جهت نمی توان مفهوم اعتمادسازی را در چشم پوشی از توانمندی های مختلف کشورها تفسیر کرد چرا که دیگران پیش از آن که نگران قدرت رقیب و همسایگان خود باشند، از انگیزه ها و نیات آن ها برای به کارگیری آن هراس دارند. نخست برای جلب اعتماد دیگران لازم است عملاً نشان داده شود که منطبق و اقدامات کشور فعال در حوزه بین الملل (به عنوان مثال ایران) در حوزه های دفاعی و امنیتی غیر متعارف نیست بلکه مبتنی بر عقلانیت و مسئولیت پذیری است. در این روند البته پاسخگویی متقابل یکی از دیگر از لوازم اعتماد سازی است (حسنوی و همکاران، ۱۳۹۱: ۲۳۴-۲۳۲).

آیت الله خامنه ای در این زمینه بیان می کنند که «شاخص دیپلماسی خود را، مقابله با رفتار جهان نظام سلطه و خروج از قاعده سلطه گر و سلطه پذیر می دانیم» (امام خامنه ای مدّ ظلّه العالی، بیانات در دیدار با مسئولان وزارت امور خارجه و سفرای جمهوری اسلامی ایران در دیگر

کشورها، ۱۳۸۶/۵/۳۰). نگرش ضد نظام سلطه به عنوان دشمن مشترک و تاکید بر مشترکات میان بازیگران مختلف ملی به خصوص ملل و کشورهای تحت سلطه و یا تاثیرپذیر از آن، می‌تواند فصل مشترکی از اعتمادسازی را برای ایجاد دوستی و شکل دهی به اتحادها بر ضد سلطه گران آغاز کند. در این میان دیپلماسی دفاعی به دلیل دارا بود عنصر اعتمادسازی میان این کشورها نقش کلیدی خواهد داشت.

مهم ترین مشخصه ای که برای دیپلماسی پیشگیرانه و دفاع وجود دارد، توسعه ی فضای اعتماد در میان کشورها است و از لحاظ اهداف خاص می‌توان به این واقعیت اشاره کرد که دیپلماسی دفاعی از طریق فرآیند عملیاتی سازی آن، برای ایجاد اعتماد طراحی شده است به طوری که دیپلماسی پیشگیرانه می‌تواند پس از انجام یا در حال انجام، آن نقش را بر عهده بگیرد و آن را در تعهدات خود به کار ببندد و یا از روند مناقشه، پیشگیری کند (میر حسینی و همکاران، ۱۳۹۷: ۱۲۶-۱۲۷).

۲-۴. ایجاد بازدارندگی در قالب توسعه همکاری های دفاعی و نظامی (کد ۱-۲)

شکل دهی و توسعه همکاری های دفاعی و نظامی در قالب دیپلماسی دفاعی مد نظر امام خامنه ای (مدظله) در دو اصل روابط برادرانه با کشورهای اسلامی و روابط مسالمت آمیز با کشورهای دوست مورد توجه قرار می‌گیرد. به صورت معمول یکی از دلایل گرایش برخی از کشورها به دیپلماسی دفاعی، فروش محصولات صنایع دفاعی و بهره مندی از منافع اقتصادی حاصل از آن است که معیارهای اصلی در تحقق این کارکرد، قیمت پایین و رقابتی و نیز برخورداری از فناوری سطح بالا دانسته می‌شود. فروش محصولات دفاعی در کنار درآمدهای مالی، دارای مزایای جانبی مانند فرصت های موجود در آموزش نیروهای طرف مقابل و وابستگی های تسلیحاتی نیز خواهد داشت. یکی از اهداف مهم دیپلماسی دفاعی فراهم شدن زمینه تامین فناوری، تجهیزات یا تسلیحات دفاعی است. رسیدن به این هدف، سطح بازدارندگی را افزایش خواهد داد. وابستگی های متقابل، بستر مناسبی را برای دستیابی مستقیم یا با واسطه به تجهیزات دفاعی فراهم می‌نماید (مینایی و همکاران، ۱۳۹۳: ۴۸-۴۷).

در چارچوب نظام فکری رهبری، یکی از مهمترین هدف های دیپلماسی دفاعی که به صورت توسعه همکاری های دفاعی و نظامی نمود پیدا می کند، دستیابی به اهداف مشروع کشورها است. به عنوان مثال ایشان در دیدار با ولادیمیر پوتین رئیس جمهور روسیه فدرال با ذکر همکاری ایران و روسیه در بحران سوریه بیان می کنند «نتایج این همکاری نشان داد تهران و مسکو می توانند در میدان های دشوار، اهداف مشترک را محقق کنند.» (امام خامنه ای مدّ ظله العالی، بیانات در دیدار با ولادیمیر پوتین رئیس جمهور روسیه، ۹۶/۸/۱۰).

دولت ها در قالب همکاری همواره به دنبال دستیابی به منافع ملی خود هستند و بر همین اساس امام خامنه ای (مدظله) با نگرشی مبتنی بر اندیشه های اسلامی و انقلابی، اصول نظام را منبع منافع و هویت ملی و جمعی کشور می دانند و با تاکید بر حفظ سه اصل اساسی «عزت، حکمت و مصلحت» در چارچوب ارتباطات بین المللی می فرمایند: «عزت و حکمت و مصلحت، یک مثلث الزامی برای چارچوب ارتباطات بین المللی ماست» (امام خامنه ای مدّ ظله العالی، بیانات در دیدار مسئولان وزارت امور خارجه، ۱۳۷۰/۴/۱۸). این نوع نگرش موجب می شود که در منظومه اندیشه ای رهبری «استقلال» به عنوان یکی از ستون های اصلی سیاست خارجی و دفاعی مورد توجه قرار گیرد. از این منظر امام خامنه ای (مدظله) می فرمایند: «استقلال یعنی عدم وابستگی سیاسی؛ یعنی اتخاذ مواضع مستقل. یعنی اگر همه دنیا هم اتفاق نظر پیدا کنند در قضیه فلسطین - مثلاً - بر یک امری، بعد ما ببینیم که این چیزی که مورد اتفاق اینهاست با مبانی ما تطبیق نمی کند، ما او را صریح رد می کنیم؛ مواضع مستقل» (پاک آئین، ۱۳۹۸).

از نظر ایشان توسعه همکاری های دفاعی و نظامی در جهت تبادل اطلاعات و ارتباطات، کسب فناوری و تامین نیازهای دفاعی و امنیتی کشور دانسته می شود. در این روند امام خامنه ای (مدظله) همکاری با کشورهای مسلمان و کمک به آنان را مورد توجه ویژه ای دارد که نمود عینی آن همکاری های دفاعی و امنیتی ایران با کشورهای عراق و سوریه در برخورد بحران ظهور داعش در این کشورها بود.

علاوه بر توجه به همکاری های سخت افزاری (تجهیزات محور)، تبادلات علمی بین المللی و افزای توان پژوهشی و آموزشی دانشمندان و محققین و توسعه مراکز پژوهشی و تحقیقاتی وابسته

به نیروهای مسلح نیز در قالب این همکاری‌ها مورد توجه قرار دارد چرا که از نظر ایشان توسعه علمی و درونی یکی وجوه مهم حفظ استقلال کشور است.

۳-۴. تقویت صلح (کد ۳-۱)

دیپلماسی دفاعی یکی از راه‌های کسب منافع و امنیت ملی محسوب می‌شود. این مفهوم به معنای کاربرد دیپلماسی در حوزه دفاع برای بالا بردن سطح تعاملات همکاری جویانه کشورها و جایگزین کردن ثبات به جای تنش است. این نوع از دیپلماسی دارای یک رویکرد ثبات محور است که علاوه بر پیشبرد سیاست‌های کلان ملی می‌تواند زمینه مناسبی برای مدیریت بحران و محیط امنیتی جدید به شمار رود (لنون، ۱۳۸۸: ۹۱).

در این قالب یک دیپلماسی دفاعی فعال می‌تواند بستر ساز همکاری و همکاری موجد هماهنگی و هماهنگی نیز باعث درهم تنیدگی و گره خوردگی سرنوشت کشورها شود. در چنین شرایطی ضریب احتمال وقوع مناقشه‌ها به حداقل کاهش خواهد یافت. افزون بر این، دیپلماسی دفاعی دارای این ظرفیت است که حتی اگر منازعه‌ای رخ دهد، بتوان از طریق برقراری ارتباط با طرف‌های درگیر شرایط را برای پایان بخشیدن به آن منازعه فراهم آورد. دیپلماسی دفاعی ابزاری برای تقویت ظرفیت‌های حمایت از صلح دولت‌های شریک است (Mulloy, 2007: 2) چرا که مهم‌ترین ویژگی دیپلماسی پیش‌گیرانه و دفاعی، توسعه فضای اعتماد در میان کشورها است (میرحسینی و رحیم پوراصل، ۱۳۹۷: ۲۰).

سیاست خارجی جمهوری اسلامی تحت تاثیر اندیشه‌های مقام معظم رهبری در جهت ایجاد آرامش و فراهم آوردن امکان صلح و همزیستی مسالمت آمیز در سطح منطقه بوده و جهت‌گیری کلی سیاست نظام به سوی گسترش و تقویت روابط بدون تشنج با کشورهای اسلامی و دولت‌های غیر محارب بوده است. در نظام فکری رهبر انقلاب اسلامی سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران بایستی بر اساس سه اصل «عزت، حکمت و مصلحت» تنظیم شود تا با بهره‌گیری از تمام ظرفیت‌های موجود امکان ارتقا نظام اسلامی فراهم شود. مقام معظم رهبری در مورد سیاست خارجی می‌فرماید: «سیاست خارجی ما به سه اصل عزت و حکمت و رعایت تقیه - در آن مواردی که باید تقیه کرد - متکی باشد.

معنای عزت این است که جامعه و نظام اسلامی، در هیچ یک از برخوردهای بین‌المللی خود، نباید طوری حرکت کند که منتهی به ذلیل شدن اسلام و مسلمین شود. ... ممکن است کسی ضعیف باشد، اما ذلیل نباشد. بین این دو تفاوت است. ... حکمت، یعنی نظام اسلامی حکیمانه کار کند و از روی احساسات و بی‌توجه به منافع و شرایط لازم و بهره‌هایی که ما باید از رابطه با دنیا بگیریم، حرکت نکند. دید باید کاملاً حکیمانه و پخته باشد. ای بسا ما با یک دشمن که در نهایت هم برخورد داریم، الان بایستی بنشینیم با او طرح دوستی بریزیم. این، حکمت است. خیال نکنید اینها از اسلام نیست؛ نخیر، آن جایی که جایش باشد، از اسلام است؛ ... وقتی از حکمت صحبت می‌کنیم، یعنی رعایت مصلحت جمهوری اسلامی و ملاحظه‌ی تمام استفاده‌هایی که این نظام می‌تواند از ارتباط با آن دولتها ببرد. باید بر این اساس حرکت کنیم. وقتی از تقیه صحبت می‌کنیم، ممکن است بگویید تقیه متعلق به آن زمانی بود که دولت مسلطی بر سر کار بود و ما هم مخفی بودیم و از ترس او چیزی نمی‌گفتیم. نه، همان وقت هم تقیه مسأله‌ی ترس نبود. «التَّقِيَةُ تَرَسُ الْمُؤْمِنِ»: تقیه سپر مؤمن است. سپر را کجا به کار می‌برند؟ سپر در میدان جنگ مورد استفاده قرار می‌گیرد و به هنگام درگیری به کار می‌آید. پس، تقیه در زمینه‌ی درگیری است؛ چون ترس و حرز و سنگر و سپر است. همان وقت هم اینگونه بود. وقتی تقیه می‌کردیم، معنایش این بود که ضربه‌ی شمشیر را بر پیکر نحس دشمن وارد می‌کردیم؛ اما طوری که او نه شمشیر و نه دستی که شمشیر را گرفته و نه بلند کردن و نه فرود آمدن آن را ببیند و بفهمد، بلکه فقط دردش را احساس کند. تقیه، این بود... در حال حاضر، استکبار جهانی دارای قدرتی است و شما هم مقاصد داری و می‌خواهید کارهایی انجام دهید. هیچ لزومی ندارد که هر کسی داریم از تریون‌ها اعلام کند و مسابقه بگذارد که فلان کار را می‌خواهیم بکنیم و بعد هم نکنند» (امام خامنه‌ای مد ظله‌العالی، بیانات در دیدار مسئولان و کارگزاران نظام جمهوری اسلامی ایران، ۱۳۶۸/۱۱/۹).

همچنین در بیانیه گام دوم انقلاب اسلامی اضافه می‌کنند که: «عزّت ملی، روابط خارجی، مرزبندی با دشمن: این هر سه، شاخه‌هایی از اصل «عزّت، حکمت، و مصلحت» در روابط بین‌المللی‌اند. صحنه‌ی جهانی، امروز شاهد پدیده‌هایی است که تحقّق یافته یا در آستانه‌ی ظهورند: تحرّک جدید نهضت بیداری اسلامی بر اساس الگوی مقاومت در برابر سلطه‌ی آمریکا و صهیونیسم؛ شکست سیاست‌های آمریکا در منطقه‌ی غرب آسیا و زمین‌گیر شدن همکاران خائن آنها در منطقه؛ گسترش حضور قدرتمندانه‌ی سیاسی جمهوری اسلامی در غرب آسیا و بازتاب

وسیع آن در سراسر جهان سلطه. اینها بخشی از مظاهر عزت جمهوری اسلامی است که جز با شجاعت و حکمت مدیران جهادی به دست نمی‌آید» (بیانیه گام دوم انقلاب، ۱۳۹۷). بر همین اساس باید گفت هدف اساسی سیاست و دیپلماسی دفاعی، صیانت از کشور در برابر تهاجم از جانب سایر بازیگران بین‌المللی است که اغلب به معنای استفاده مشترک از نیروهای مسلح و زیرساخت‌های مربوط در زمان صلح به عنوان ابزار سیاست خارجی و امنیتی نیز دانسته می‌شود (Constantinou, Kerr & Sharp, 2013: 592).

یکی دیگر از اصلی‌ترین هدف‌های دیپلماسی دفاعی را می‌تواند نقش آفرینی آن در کنترل تسلیحات دانست. توضیح آن که در بعضی موارد برخی دولت‌ها به دلایلی از جمله سیطره طلبی احساس نگرانی و هراس تلاش فراوانی برای دستیابی به تسلیحات نوین و یا حتی سلاح‌های نامتعارف انجام دهند. این اقدام، واکنش سایر بازیگران را نیز به دنبال خواهد داشت که در نهایت منجر به بروز معمای امنیت می‌شود که نتیجه‌ای جز تشدید بی‌ثباتی و افزایش تنش به همراه نخواهد داشت. ساز و کارهای دیپلماسی دفاعی مانند شفاف‌سازی، تبادل صحیح و به موقع اطلاعات، اعتماد آفرینی و ... می‌تواند راه‌کاری برای گریز از گرفتار شدن در چنین معضلی باشد. از سوی دیگر می‌توان با استفاده از امکانات و پتانسیل‌های موجود مانع از تکثیر سلاح‌های کشتار جمعی شد (مینایی و همکاران، ۱۳۹۳: ۴۸).

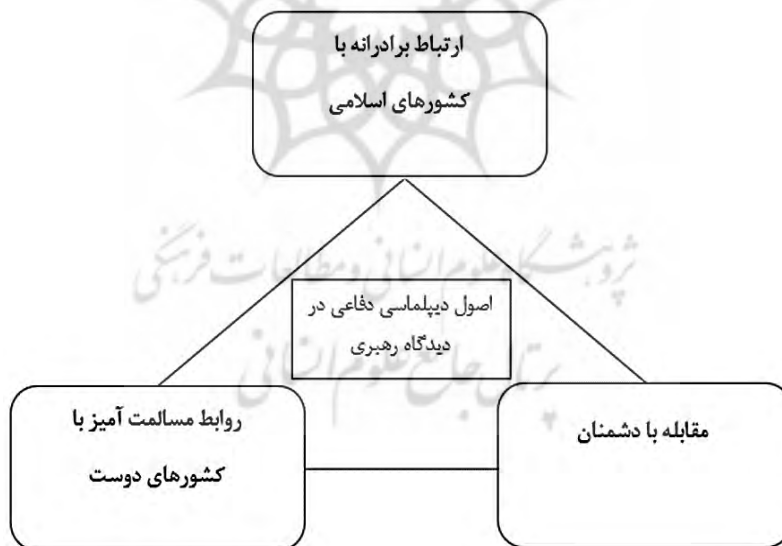
در همین ارتباط معظم رهبری در اوایل انقلاب تأکید می‌کنند که: «... ما مایل هستیم که همسایگان ما پایگاه‌های سلطه آمریکا نباشند بالخصوص مایل هستیم که خلیج فارس از نفوذ روز افزون آمریکا مصون بماند. بر این مبنا ارتباطات ما با همسایگان ما در این مناطقی که اسم آوردم، شکل می‌گیرد. بارها ما به دولت‌های خلیج فارس نصیحت کردیم، بلکه هشدار دادیم که نگذارید آمریکا بیش از پیش وارد منطقه بشود... ما این سیاست را تعقیب می‌کنیم. به زبان و هشدار هم اکتفا نمی‌کنیم. از هر طریقه دیپلماسی ممکن مشروع که بتوان استفاده کرد، استفاده می‌کنیم تا این دولت‌ها را از لغزیدن به زیر خیمه امپریالیسم جلوگیری کنیم. رابطه ما با این دولت‌ها در آن صورت، یک رابطه صد در صد برادرانه و سالم خواهد بود» (حاتمی راد، ۱۳۸۵: ۱۷۰).

می‌توان ادعا کرد که دیپلماسی دفاعی «خلع سلاح‌کننده اذهان» است. این عبارت به این معنی است که دیپلماسی دفاعی، نمایانگر فرصتی برای تحت تأثیر قرار دادن نیت و همچنین رفتار دیگر دولت‌ها محسوب می‌شود. به هر میزان کشورها از قابلیت راهبردی بیشتری برخوردار باشند،

طبیعی است که نیاز بیشتری به سازوکارهای بهره‌گیری از عناصر و نشانه‌های دیپلماسی دفاعی خواهند داشت. چنین نیازی بیانگر آن است که کشورها همواره نسبت به نیازهای امنیتی خود نگران هستند. بنابراین لازم است تا در محیط پرمناقشه منطقه‌ای و بین‌المللی از ابزارهای متنوعی از جمله دیپلماسی دفاعی استفاده کنند (Curran et al, 2003: 38).

۵. اصول دیپلماسی دفاعی از دیدگاه امام خامنه‌ای (مدظله) (کد ۲)

در منظومه تفکری رهبری، دیپلماسی از جایگاه بالایی برخوردار است و بر این امر اعتقاد دارند که «دیپلماسی باید جهت‌دار باشد؛ باید بدانیم چه می‌خواهیم و دنبال چه هستیم. (امام خامنه‌ای مدظله‌العالی، بیانات در دیدار رئیس‌جمهور و اعضای هیأت دولت، ۱۳۸۵/۶/۶) در قالب این نگرش به این حوزه به طور کلی دیپلماسی دفاعی جمهوری اسلامی ایران از دیدگاه امام خامنه‌ای (مدظله) بر سه اصل ارتباط برادرانه با کشورهای اسلامی، مقابله با دشمنان و روابط مسالمت‌آمیز با کشورهای دوست باید استوار باشد که در ارتباط دائم با یکدیگر دیپلماسی دفاعی را برای جمهوری اسلامی ایران شکل خواهند داد.

نگاره شماره (۲) - منظومه اصول دیپلماسی دفاعی در نگاه رهبری

منبع: طراحی نویسندگان

۱-۵. ارتباط برادرانه با کشورهای اسلامی (کد ۱-۲)

تعامل و ارتباط با دنیای خارج از نظر امام خامنه‌ای (مدظله) یکی از موثرترین راه‌های است که سبب خواهد شد دشمنان جمهوری اسلامی ایران قادر به انزوای آن نباشند. این نگرش راهبردی دفاعی و بازدارنده در برابر دشمنان و شکل دهنده دیپلماسی دفاعی جمهوری اسلامی ایران است. در این زمینه ایشان می‌فرمایند: «امروز اگر چنانچه جمهوری اسلامی دوستان قابل اطمینانی پیدا نکند در دنیای سیاست قطعاً سیاستمداران دنیا با ضربات سخت سیاسی جمهوری اسلامی را زیر فشار قرار خواهند داد و او را خواهند شکست، در این شکی نیست و هیچ چیزی نمی‌تواند مانع بشود، ما مجبوریم که این را داشته باشیم» (امام خامنه‌ای مدظله العالی، ۱۳۶۳/۵/۱۵: ۳۱-۳۰)؛ «ما با ارتباط با کشورهای این منطقه، منطقه عربی و اسلامی خودمان را در مقابل ضربات جهانی مصونیت می‌توانیم ببخشیم. اگر فکر کنیم ما یک دو سال دیگر، پنج سال دیگر، پانزده سال دیگر، به وضعی خواهیم رسید که دیگر علیه ما توطئه‌ای در دنیا نخواهد شد و استکبار جهانی علیه چیزی به نام انقلاب اسلامی با همان هویت در حقیقت انقلابی معارضة نخواهد داشت این حرف تصور ساده لوحانه‌ای است... چی به ما مصونیت می‌بخشد؟ تنها اگر باشیم آسیب پذیریم، ما یک عمق جبهه سیاسی (دفاعی) لازم داریم، عمق جبهه‌ی سیاسی ما ملت‌ها هستند. ما اگر چنانچه با کشورهای این مناطق ارتباط داشته باشیم جبهه‌ی سیاسی ما عمیق و آسیب‌ناپذیر خواهد شد.» (امام خامنه‌ای مدظله العالی، ۱۳۶۳/۱۱/۳۰: ۶۰-۵۹).

در حوزه دیپلماسی دفاعی، جهان اسلام اولین و مهم‌ترین حوزه در منظومه فکری امام خامنه‌ای (مدظله) دانسته می‌شود. دلیل این امر را باید موقعیت ژئواستراتژیک، ژئوکالچر و ژئوپلیتیک ایران دانست؛ چرا که ایران به عنوان کشوری مسلمان در قلب جهان اسلام واقع شده است و لازمه هرگونه تحرک در عرصه سیاست خارجی و دیپلماسی دفاعی برقراری ارتباط و شکل‌دهی به روابط پایدار با کشورهای مسلمان منطقه براساس زمینه‌های مشترک خواهد بود. بر همین اساس مقام معظم رهبری همواره با تأکید بر این اصل به دنبال تحقق روابط گسترده با کشورهای اسلامی در قالب دیپلماسی به خصوص دیپلماسی دفاعی است و می‌فرمایند: «یکی... از مبانی اساسی سیاست خارجی ما، تلاش برای استفاده از ظرفیت‌های جهان اسلام است. یکی از راهکارهای استفاده از ظرفیت بالای جهان اسلام این است که ما دنیای اسلام را به اتحاد ممکن اسلامی دعوت

کنیم»؛ «ما به سوی همسایه‌های خلیج فارس - که منطقه‌ی عمده‌ی نفتی دنیا متعلق به این مجموعه است - همیشه دست دوستی دراز کرده‌ایم؛ الان هم با آنها دوستیم و دست دوستی دراز میکنیم و اعتقاد ما این است که کشورهای حوزه‌ی خلیج فارس باید پیمان دفاعی مشترک داشته باشند و باید با هم همکاری کنند. برای دفاع از این منطقه‌ی مهم نباید امریکا و انگلیس و بیگانگان و دیگران و طمع‌ورزان بیایند؛ خود ما باید امنیت این منطقه را حفظ کنیم؛ و این با همکاری کشورهای خلیج فارس ممکن است» (امام خامنه‌ای مدّ ظلّه‌العالی، بیانات در اجتماع زائران و مجاوران حرم مطهر رضوی، ۱۳۸۶/۱/۱).

نگاه به اسلام به عنوان عامل ریشه‌ای در شکل‌گیری اصول دیپلماسی دفاعی در منظومه فکری مقام معظم رهبری همچون بنیان‌گذار انقلاب اسلامی بوده و در راستای آن تنظیم شده است به نحوی که همانگونه که امام خمینی (ره) سیاست خارجی ایران را مبتنی بر برنامه اسلام ذکر کرده و فرمودند: «ما برای دفاع از اسلام و ممالک اسلامی و استقلال ممالک اسلامی در هر حال مهیا هستیم. ما دفاع از همه مسلمین را لازم می‌دانیم» (امام خمینی (ره)، ۱۳۹۲: ۳۸)؛ امام خامنه‌ای (مدظله) نیز در باب جهان اسلام می‌فرماید: «استفاده از ظرفیت‌های جهان اسلام، یکی از راهکارهای استفاده ظرفیت بالای جهان اسلام، این است که ما دنیای اسلام را به اتحاد ممکن اسلامی - همان مقدار که ممکن است - دعوت کنیم» (امام خامنه‌ای مدّ ظلّه‌العالی، ۱۳۸۱/۵/۲۷: ۴۳).

این اصل در نگاه رهبری با نظر به قدرت نرم جمهوری اسلامی و متاثر از تلاش برای اعتماد سازی و ایجاد بازدارندگی برای ایران اسلامی است که می‌تواند باعث تقویت صلح در منطقه اسلامی و جهان شود. در نگاه ایشان مشترکات فرهنگی و اسلامی در منطقه و ارزش‌های مشترک دینی و انسانی می‌تواند به عنوان هسته اولیه شکل دهنده به دیپلماسی دفاعی عمل کرده تا با بهره‌گیری از آن‌ها، تهدیدهایی که متوجه جمهوری اسلامی ایران و کشورهای منطقه است را با پاسخ مناسب رفع کنند.

۲-۵. مقابله با دشمنان (کد ۲-۲)

دشمن‌شناسی به عنوان بخش لازم و ضروری در حوزه سیاست خارجی و دیپلماسی دفاعی در اندیشه دفاعی مقام معظم رهبری شناخته می‌شود. به طور کلی تعریف «دشمن نظام جمهوری

اسلامی ایران» عبارت است از افراد، گروه‌ها و کشورهایایی که در جهت تضعیف نظام جمهوری اسلامی تلاش و برنامه ریزی کنند و منافع و ارزش‌های انقلابی و اسلامی ایران و همچنین استقلال کشور و حقوق حقه مردم ایران را نادیده بگیرند.

در نگرش امام خامنه‌ای (مدظله) به سیاست خارجی به خصوص دیپلماسی دفاعی مقابله با دشمنان در قالب قاعده نفی سبیل جایگاه ویژه‌ای دارد. این نگرش قرآنی که رهبر سابق ایران، امام خمینی (ره) نیز بر آن تاکید داشته و سلطه‌گری و سلطه‌پذیری را در سیاست خارجی نفی کرده است و در این باره فرموده اند: «ما منطقمان، منطق اسلام، این است که سلطه نباید از غیر بر شما باشد. نباید شما تحت سلطه غیر بروید. ما هم می‌خواهیم نرویم زیر سلطه.» (امام خمینی (ره)، ج ۴ ص ۹۱). امام خامنه‌ای (مدظله) نیز به عنوان شاگرد و جانشین ایشان در مناسبت‌های مختلف بر این قاعده اسلامی و قرآنی تاکید داشته‌اند. بر این دارند که اراده تشریحی و تکوینی خداوند همواره بر آن است که راه نفوذ و سلطه کافران بر مسلمانان در هر شکل و از راهی مسدود شود، چرا که عزت مسلمانان با سلطه و نفوذ بیگانه منافات دارد و بر این نظر هستند که از قاعده نفی سبیل، نفی هرگونه سلطه بیگانه و کافر بر مسلمان و حکومت اسلامی بر می‌آید.

در کلام و بیانات مقام معظم رهبری مصادیق فراوان و متعددی می‌توان یافت که بر مبنای قاعده فقهی ذکر شده اظهارات و مواضع مشخصی را اتخاذ کرده است. به نظر می‌رسد مباحث مربوط به فقه سیاسی بیش‌ترین ارتباط را با همین قاعده، یعنی نفی سبیل، داشته باشد، زیرا ارتباط با ملل و دولت‌های گوناگون، به خصوص در عصر حاضر، شکل‌های متعددی را به خود اختصاص می‌دهد که در همه این موارد باید عزت و اقتدار حکومت اسلامی به موجب این قاعده حفظ شود و این موضوع در سخنان رهبر کاملاً آشکار است.

در قالب دشمن‌شناسی و مقابله با آن امام خامنه‌ای (مدظله) بیان می‌دارند که: «مکرر گفته‌ام که سیاست خارجی ما نسبت به گذشته هیچ تفاوتی نکرده و نمی‌کند... برای ایجاد ارتباط سالم و دور از تکلف و تحمیل، آماده‌ایم با هر کشوری - به جز چند استثنا که دلایل خاص و واضح خودش را دارد - ارتباط داشته باشیم. دولتهای استثنا شده، مثل دولت نامشروع صهیونیستی است که در این مرادده، اصولاً در طرف مقابل کسی وجود ندارد و این که هست، غیرقانونی است... آفریقای جنوبی و آمریکا هم، همین وضعیت را دارند.» «البته، امریکا از مصادیق و مواردی است

که ما ارتباط با او را قبول نداریم و رد میکنیم. سؤال میشود تا کی؟ پاسخ این پرسش را، هم امام(ره) و هم همه‌ی کسانی که در این باره صحبت کرده‌اند، گفته‌اند: تا وقتی که سیاستهای مبنی بر زور و ظلم و فشار و خصومت با جمهوری اسلامی و حمایت از دشمنان جمهوری اسلامی و پشتیبانی بیقید و شرط از دولت صهیونیستی خاتمه پیدا کند. امام فرمودند: "تا وقتی که آدم بشود". یعنی این روشهای غلط را اصلاح بکند. البته، حقیقتاً ما در جبین آن کشتی، نور رستگاری هم نمیبینیم و هیاهوی رابطه و مذاکره هم، حرف مفتی است و هیچ کس هم نگفته است." (امام خامنه‌ای مدّ ظلّه‌العالی، بیانات در دیدار وزیر و کارکنان وزارت امور خارجه، ۱۳۶۸/۵/۳۱).

وضعیت تقابلی دشمنان با انقلاب اسلامی و نظام برآمده از آن (جمهوری اسلامی ایران) موجب شده حوزه دیپلماسی دفاعی ایران به عنوان یکی از بسترهای مهم درگیری نقش و کار ویژه‌ای مهمی پیدا کند. در قالب اصل مقابله با دشمن به عنوان یکی از اصول دیپلماسی دفاعی رهبری، این نوع از دیپلماسی دارای دو وجه کنشی و واکنشی است، به نحوی که دیپلمات‌های فعال در این حوزه بایستی با شناسایی تهدیدات موجود و آینده آمادگی لازم را برای مقابله در این حوزه فراهم آورند. اهمیت تهدیدات موجب شده امام خامنه‌ای (مدظله) با ذکر این نکته که تهدیدات را باید جدی گرفت، بیان می‌دارند که: «... به هیچ وجه در محاسبات خودتان از جدیت تهدید پایین نیاید. منتها تهدید جدی، معنایش تهدید حتمی نیست؛ هیچ حتمیتی وجود ندارد... اما در جدی بودنش تردید نباید کرد» (خزایی، ۱۳۹۵: ۱۵۶). چرا که «دشمنان ما که طرف مقابل مکتب ایران قرار دارند - که عمده هم آمریکا است - اینها دارند با تدبیر و سیاست‌گذاری حرکت میکنند. این را ما کاملاً توجّه داریم، میفهمند که دارند چه کار میکنند...» (امام خامنه‌ای مدّ ظلّه‌العالی، بیانات در حرم مطهر رضوی، ۱۳۹۴/۱/۱).

براساس نگرش ایشان به حوزه بین‌الملل وضعیت تقابلی به صورت غیرقابل انکاری بر روابط خارجی کشور غالب است چرا که طرف مقابل به صورت گسترده در قالب توطئه‌های گوناگون در تلاش است که به جمهوری اسلامی ایران آسیب برساند و مانع از موفقیت آن در شکل دهی به سیاست خارجی پایدار شود. شناخت و اهمیت این وضعیت باعث شده امام خامنه‌ای (مدظله) به عنوان یک اندیشمند و رهبر انقلاب اسلامی همواره به کارگزاران نظام و به خصوص مسئولین موثر در سیاست خارجی و دفاعی تاکید کنند که: «در تصمیم‌گیری‌های بین‌المللی، به یاد داشته

باشید که دشمن همه‌ی توان خودش را به کار برده برای اینکه شما را نابود کند. بعضی از مسئولین دولت‌هایی که با ما مواجهند و مقابلند، این را صریحاً امروز میگویند؛ صریح میگویند در صدد نابودی نظام جمهوری اسلامی هستند؛ این را به یاد داشته باشید؛ بعضی‌ها هم این را پنهان میکنند، نمیگویند، اما واقعیت این است که [این قصد] هست. «تعامل بین‌المللی» نباید ما را از این نکته که دشمنانی هستند که به نابودی ما کمر بسته‌اند، غافل کند. از هر بهانه‌ای هم استفاده می‌کنند. شما موشک ماهواره‌بر به فضا پرتاب می‌کنید، ناگهان می‌بینید که در دنیا جنجال درست کرده‌اند. یک کار علمی، یک کار فنی، یک کاری که برای یک کشور لازم و بسیار عادی و معمولی است، وقتی شما انجام می‌دهید، می‌بینید جنجال راه می‌اندازند؛ اینها نشانه‌های این است که بایستی بیشتر مراقب باشید» (امام خامنه‌ای مدظله العالی، بیانات در مراسم تنفیذ حکم دوازدهمین دوره ریاست جمهوری اسلامی ایران، ۱۳۹۶/۰۵/۱۲).

ریشه اصل مقابله با دشمنان می‌توان در اندیشه رهبری و در قالب بعد بازدارندگی یافت که در قالب آن دیپلماسی دفاعی شکل می‌گیرد تا علاوه بر تقویت صلح برای مسلمانان، با کشورها، گروه‌ها و کسانی که در جهت تضعیف نظام جمهوری اسلامی تلاش و برنامه ریزی می‌کنند مقابله و برخورد شود.

۳-۵. روابط مسالمت آمیز با کشورهای دوست (کد ۳-۲)

سومین اصل دیپلماسی دفاعی از منظر مقام معظم رهبری، توجه و شکل دهی به روابط مسالمت آمیز با کشورهای دوست است. روابط دیپلماتیک و شکل دهی به دیپلماسی سیاسی و دفاعی در واقع اوج روابط دوستانه و عادلانه میان کشورها است چرا که دو کشور مستقل و غیر وابسته به یکدیگر، با دستیابی به درک مشترک و یا متقابل، نسبت به یکدیگر رفتارهای دوستانه متقابل از خود نشان می‌دهند و در این بعد علاوه بر عدم مداخله در امور داخلی یکدیگر، به دنبال تجویز و یا طرح ریزی‌های توطئه آمیز علیه یکدیگر نخواهند بود (حاتمی راد، ۱۳۸۵: ۱۶۸) و با برقراری روابط دوستانه و حسنه میان دو کشور باعث نزدیکی در ابعاد مختلف (سیاسی، اقتصادی و نظامی) می‌شوند.

در حقیقت به صورت نظری، حاکم بودن اصول کلی بر روابط میان کشورها امکان موفقیت در روابط موجود را افزایش می دهد. مقررات، قراردادهای، عرف و سنن بین الملل نمونه ای از این اصول دانسته می شوند که به عنوان پشتوانه روابط دیپلماتیک در حوزه های مختلف سیاسی، اقتصادی و دفاعی عمل می کنند. این امر بدان معنا است که آن دو کشور با یکدیگر قرار گذاشته اند که از این پس براساس اصل رفتار حسنه متقابل، احترام به اصول شناخته شده بین الملل و در چارچوب مقررات بین المللی و مورد توافق طرفین با یکدیگر رفتار نمایند.

بر همین اساس امام خامنه ای (مدظله) در سیاست خارجی به صورت کلی و دیپلماسی دفاعی به صورت خرد در ذیل اصول حاکمه بر دیپلماسی معتقد هستند که: «سیاست خارجی ایران به طور کلی بر این مبناست که، ما با کشورها براساس قانون اساسی و براساس اصول اسلامی با کشورهایی که سر تعرض با ما ندارند، روابط خصمانه نداریم ... کشورهایی که با سر خصومت ندارند و مایلند با ما ارتباطات دوستانه یا برادرانه داشته باشند ما نسبت به آن ها روی خوش نشان می دهیم و دست دوستی به سو آن ها دراز می کنیم» (حاتمی راد، ۱۳۸۵: ۱۶۹).

در قالب اصل سوم در حوزه دیپلماسی دفاعی رهبری همواره تأکید بر گسترش روابط با کشورهای مختلف جهان را داشته و بر این باور هستند که «امروز اگر چنانچه جمهوری اسلامی دوستان قابل اطمینانی پیدا نکند در دنیای سیاست قطعاً سیاستمداران دنیا با ضربات سخت سیاسی جمهوری اسلامی را زیر فشار قرار خواهند داد و او را خواهند شکست، در این شکی نیست و هیچ چیزی نمی تواند مانع بشود، ما مجبوریم که این را داشته باشیم» (امام خامنه ای مد ظله العالی، ۱۳۶۳/۵/۱۵: ۳۱) چرا که «در زمینه دیپلماسی، کارآمدی، تحرک بی وقفه، جهت دار بودن و حضور فعال در معاهدات و مجموعه ها و هسته های منطقه ای و جهانی مورد نظر است.» (امام خامنه ای مد ظله العالی، بیانات در دیدار کارگزاران نظام، ۱۳۸۲/۵/۱۵).

روابط مسالمت آمیز با کشورهای دوست با در نظر گرفتن اهمیت اعتماد سازی و تقویت صلح در اندیشه رهبری قابل توجه است. «اعتماد» به عنوان عنصر پایه و اصلی شکل دهنده در روابط میان کشورها به عنوان سرمایه ارزشمند و پیش شرط توسعه در سطوح مختلف، زمینه ساز شکل گیری فرآیندهای ارتباطی در عرصه سیاست خارجی و روابط بین دول بالاخص فرآیند دارای ماهیت نظامی و امنیتی در این نظام فکری هستند که با حرکت در بستر آن و سایر بسترهای مرتبط با آن، تقویت صلح عادلانه در عرصه بین الملل فراهم خواهد شد.

جدول ۱. کد بندی (عناصر، واژه کلیدی، بسته معنایی و جایگاه نظری) دیپلماسی دفاعی در اندیشه رهبری

عناصر دیپلماسی دفاعی	واژه کلیدی	بسته معنایی	جایگاه نظری	کد موضوعی
مقابله با نظام سلطه	سلطه ناپذیری	مقابله با رفتار نظام سلطه در جهان	سلطه ناپذیری در سیاست خارجی	کد ۱-۱
همکاری های نظامی و دفاعی	دفاع	هم راستایی همکاری های دفاعی و تقویت روابط دوستانه	گرایش به صلح در منظومه فکری رهبری	کد ۱-۲
دستیابی به اهداف مشروع کشورها	راهبرد	ترویج راهبردهای دفاعی مشروع دولت ها	در نظر داشت منافع جمعی و مشروع دولت ها	کد ۱-۲
حفظ استقلال کشور	استقلال	حفظ استقلال کشور در قالب دیپلماسی دفاعی	تاکید بر حفظ سه اصل اساسی «عزت، حکمت و مصلحت»	کد ۱-۲
حفظ و تقویت منافع ملی	منافع ملی	حفظ منافع ملی در قالب دیپلماسی دفاعی	تاکید بر حفظ سه اصل اساسی «عزت، حکمت و مصلحت»	کد ۱-۲
نقش آفرینی در کنترل تسلیحات	کنترل تسلیحات	مخالفت با گسترش سلاح های نامتعارف	گرایش به صلح در منظومه فکری رهبری	کد ۱-۳
تعامل با دارنده	بازدارندگی	هم راستایی تعامل در خارج و بازدارندگی دفاعی	بازدارندگی و صلح در نظریه دفاعی رهبری	کد ۲-۱
تقویت اتحاد های نظامی در جهان اسلام	اتحاد	هم راستایی اتحاد های منطقه ای و اتحاد های نظامی	توجه به ظرفیت های جهان اسلام در دیپلماسی دفاعی	کد ۲-۱
دشمن شناسی در دیپلماسی دفاعی	دشمن شناسی	اهمیت دشمن شناسی در کاهش	قاعده نفی سبیل	کد ۲-۲

جدول ۱. کد بندی (عناصر، واژه کلیدی، بسته معنایی و جایگاه نظری) دیپلماسی دفاعی در اندیشه رهبری

عناصر دیپلماسی دفاعی	واژه کلیدی	بسته معنایی	جایگاه نظری	کد موضوعی
		تهدیدات نظامی		
محیط امنیتی مطلوب	بقا	تضمین بقا در محیط پیرامون ضروری است	امنیت زایی در محیط پیرامون	کد ۲-۲
تقویت اتحادهای نظامی با کشورهای دوست	اعتماد	هم راستایی اتحاد با کشورهای دوست و گسترش درک متقابل	توجه به ظرفیت‌های کشورهای هم پیمان در دیپلماسی دفاعی	کد ۲-۳
منبع: نویسندگان				

نتیجه گیری

مقام معظم رهبری تعامل و ارتباط با کشورها و ملت‌ها را در راستای شکل دهی به عنوان یک دیپلماسی فعال یکی از موثرترین راه‌ها برای جلوگیری از در انزوا قرار گرفتن جمهوری اسلامی ایران توسط دشمنان می‌دانند. در نگرش امام خامنه‌ای (مدظله) به حوزه دیپلماسی دفاعی می‌توان سه اصل «ارتباط برادرانه با کشورهای اسلامی»، «مقابله با دشمنان» و «روابط مسالمت آمیز با کشورهای دوست» را شناسایی کرد که به صورت کلان و خرد دیپلماسی دفاعی ایران متأثر از آن در عرصه روابط بین‌الملل سازمان یافته است. این اصول در راستای دستیابی به اعتمادسازی، ایجاد بازدارندگی برای کشور و تقویت صلح در منطقه و عرصه بین‌المللی عمل می‌کنند که خود به صورت پیوسته موجب تقویت منافع ملی خواهند شد. دیپلماسی دفاعی با بهره‌گیری از ظرفیت‌های قدرت نرم جمهوری اسلامی ایران در کنار المان‌های قدرت سخت و نظامی می‌تواند امنیت ملی را تامین کرده و با گسترش اعتماد میان کشورهای دوست و شکل دهی به اتحادها و پیمان‌ها مانع از دستیابی دشمنان انقلاب اسلامی به اهداف خود برای آسیب رساندن به ایران اسلامی شود و با گسترش خطوط برخورد با دشمنان به خارج از مرزهای ملی کشور، بازدارندگی لازم را برای ما به ارمغان آورد. همانطور که در بالا ذکر شد بن‌مایه دیپلماسی دفاعی در غرب و کشورهای غربی

به معنی «وا داشتن طرف مقابل به انجام دادن کاری طبق خواست ما یا باز داشتن او از انجام دادن کاری مطابق اراده کنش گران» است. مهم ترین وجه تقابل این دو مفهوم در بحث «توانایی اعمال قدرت» است. به عبارتی برای دیپلماسی دفاعی ابتدا باید «قدرت» و سپس «توانایی کاربرد قدرت» برای تاثیر گذاری بر محیط پیرامونی و کنش سایر بازیگران در شرایط مبتنی بر مصالحه وجود داشته باشد. مشخص است که محاسبات عقلانی و خودمحرورانه در این دیدگاه موج می زند. این در صورتی است که عناصر دیپلماسی دفاعی برخاسته همراهی عقل و شرع و مبتنی بر سه اصل ارتباط برادرانه با کشورهای اسلامی، مقابله با دشمنان و روابط مسالمت آمیز با کشورهای دوست است.

یکی از عناصر دیپلماسی دفاعی ایران از دیدگاه رهبری عبارت است از: «مقابله با نظام سلطه». جایگاه نظری این عنصر اعتقادات اسلامی و اصول مکتبی سیاست خارجی ایران در اندیشه رهبری است. پس، این طور استنباط می شود که مقابله با رفتار نظام سلطه در سیاست خارجی مشروع و مقبول و اعتماد ساز است. عنصر «همکاری های نظامی و دفاعی» ریشه در گرایش به صلح در منظومه فکری رهبری دارد و این معنا را می رساند که هم راستایی همکاری های دفاعی و تقویت روابط دوستانه در دیپلماسی دفاعی ایران ضروری است و ایجاد بازدارندگی در قالب توسعه همکاری های دفاعی و نظامی را سبب می شود. عنصر «دستیابی به اهداف مشروع کشورها» از نظر داشت منافع جمعی و مشروع دولت ها سرچشمه می گیرد و منتج به این گزاره معنایی می شود که ترویج راهبردهای دفاعی مشروع دولت ها در نظام بین الملل گریزناپذیر است. اساس عنصر «حفظ استقلال کشور»، به تاکید بر حفظ سه اصل اساسی «عزت، حکمت و مصلحت» برمی گردد و این معنا را به ذهن مخاطب متبادر می کند که حفظ استقلال کشور در قالب دیپلماسی دفاعی امکان پذیر و ضروری است. عنصر «حفظ و تقویت منافع ملی» مجدداً به تاکید بر حفظ سه اصل اساسی «عزت، حکمت و مصلحت» باز می گردد و حفظ منافع ملی در قالب دیپلماسی دفاعی را با تاکید مشخص می کند. از عناصر دیگر دیپلماسی دفاعی در اندیشه رهبری «نقش آفرینی در کنترل تسلیحات» است که از حیث نظری به گرایش به صلح در منظومه فکری رهبری بر می گردد. و این معنا را باز تولید می کند که گسترش سلاح های نامتعارف نامقبول و نامشروع است. عنصر «تعامل بازدارنده» در دیپلماسی دفاعی رهبری ریشه در تفکر صلح جویی مقام معظم رهبری دارد و این معنا را به مخاطب می رساند که تعامل در خارج و بازدارندگی دفاعی باید با هم

هم راستا باشند. همچنین عنصر «تقویت اتحادهای نظامی در جهان اسلام» از این خاستگاه نظری بر می‌خیزد که دولت‌ها در جهان اسلام باید به ظرفیت‌های دیپلماسی دفاعی توجه داشته باشند و متعاقباً این معنا را به ذهن مخاطب متبادر می‌سازد که اتحاد‌های منطقه‌ای و اتحادهای نظامی باید باهم همکاری و تعامل داشته باشند. «دشمن‌شناسی» در دیپلماسی دفاعی یکی دیگر از عناصر دیپلماسی دفاعی در اندیشه مقام معظم رهبری است که ریشه نظری‌اش به قاعده نفی سبیل بر می‌گردد و این معنا را در پی دارد که دشمن‌شناسی بسیار می‌تواند در کاهش تهدیدات نظامی موثر و کارا باشد. «محیط امنیتی مطلوب» نیز یکی دیگر از عناصر دیپلماسی دفاعی در اندیشه امام خامنه‌ای (مدظله) مدظله العالی است که در تفکر امنیت محور رهبری انقلاب ریشه دارد و این معنا را می‌رساند که تضمین بقا در محیط پیرامون ضروری است. و اما آخرین عنصر دیپلماسی دفاعی که در این تحقیق استخراج شده است «تقویت اتحاد‌های نظامی با کشورهای دوست» در صحنه سیاست بین‌الملل است. این عنصر ریشه در این جایگاه تئوریک دارد که کشورهای هم‌پیمان در دیپلماسی دفاعی باید با یکدیگر همکاری و تعامل داشته باشند و متعاقباً چنین استنباط می‌شود که اتحاد با کشورهای دوست باعث گسترش درک متقابل نظامی و دفاعی خواهد شد.

از نظر نویسندگان دیپلماسی دفاعی از منظر مقام معظم رهبری یعنی: شناخت نظام بین‌الملل (سلطه) و ضرورت تلاش برای ایجاد محیط دفاعی و امنیتی مطلوب بواسطه اصل تعامل بازدارنده

نگاره شماره (۳): نمودار دانشی تحقیق

منبع: طراحی نویسندگان

فهرست منابع

منابع فارسی:

- استراوس، انسلم و جولیت کربین (۱۳۹۵)، *میانی پژوهش کیفی؛ فنون و مراحل تولید نظریه زمینه‌ای*، ترجمه: ابراهیم افشار، نشر نی، تهران.
- افضلی، رسول و یاشار ذکی و محمد حسین دشتی (۱۳۹۷)، «مؤلفه‌های قدرت نرم نظام جمهوری اسلامی ایران و ظرفیت‌های آن در عرصه بین‌الملل از دید کارشناسان»، *پژوهش‌های سیاسی جهان اسلام*، جلد ۸، شماره ۲، صص ۱۴۲-۱۲۱.
- بهادری، علی (۱۳۹۷)، *پژوهش کیفی داده بنیاد، «کدگذاری» و اهمیت، مراحل و شیوه اجرای آن در کارورزی*، دانشگاه فرهنگیان، *دوفصلنامه راهبردهای نوین تربیت معلمان*، سال چهارم، شماره ۵، بهار و تابستان، صص ۸۸-۶۹.
- پاک آئین، محسن (۱۳۹۸/۱۰/۲)، «بیانیه گام دوم و سیاست خارجی: استقلال»، قابل مشاهده در درگاه اینترنتی: <https://b2n.ir/x22017>
- پیرمحمدی، سعید (۱۳۹۵)، «شاخص‌های قدرت نرم دیپلماسی دفاعی جمهوری اسلامی ایران»، *سیاست دفاعی*، شماره ۹۵، تابستان، صص ۳۴-۹.
- حاتمی راد، منصور (۱۳۸۵)، «سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران از نگاه مقام معظم رهبری»، *علوم سیاسی، فصلنامه حصون*، شماره ۱۰، زمستان، صص ۱۸۳-۱۵۴.
- حجازی، حسین (۱۳۸۷)، «ظرفیت‌های قدرت نرم جمهوری اسلامی ایران در مقابله با تهدیدات نرم آمریکا»، *گزارش جمهور*، شماره ۲۷-۲۶.
- حسنوی، رضا و همکاران (۱۳۹۱)، *سیری در اندیشه‌های دفاعی امام خامنه‌ای با تاکید بر ماموریت وزارت دفاع و پشتیبانی نیروهای مسلح، مرکز مطالعات راهبردی دیپلماسی دفاعی*.
- خامنه‌ای، سیدعلی (۱۳۸۶/۵/۳۰)، «بیانات در دیدار با مسئولان وزارت امور خارجه و سفرای جمهوری اسلامی ایران در دیگر کشورها»، *پایگاه اطلاع‌رسانی دفتر مقام معظم رهبری*، قابل مشاهده در درگاه اینترنتی: <https://farsi.khamenei.ir/news-content?id=1540>
- خامنه‌ای، سیدعلی (۱۳۷۰/۴/۱۸)، «بیانات در دیدار با مسئولان وزارت امور خارجه»، *پایگاه اطلاع‌رسانی دفتر مقام معظم رهبری*، قابل مشاهده در درگاه اینترنتی: <https://farsi.khamenei.ir/newspart-index?tid=133#7735>
- خامنه‌ای، سیدعلی (۱۳۶۸/۱۱/۹)، «بیانات در دیدار مسئولان و کارگزاران نظام جمهوری اسلامی ایران»، *پایگاه اطلاع‌رسانی دفتر مقام معظم رهبری*، قابل مشاهده در درگاه اینترنتی: <https://farsi.khamenei.ir/newspart-index?tid=1940#9546>.

خامنه‌ای، سیدعلی (۱۳۸۵/۶/۶)، «بیانات در دیدار رئیس جمهور و اعضای هیأت دولت»، پایگاه اطلاع‌رسانی دفتر مقام معظم رهبری، قابل مشاهده در درگاه اینترنتی:

<https://farsi.khamenei.ir/newspart-index?tid=1645#16531>

خامنه‌ای، سیدعلی (۱۳۹۶/۰۵/۱۲)، «بیانات در مراسم تنفیذ حکم دوازدهمین دوره ریاست جمهوری اسلامی ایران»، پایگاه اطلاع‌رسانی دفتر مقام معظم رهبری، قابل مشاهده در درگاه اینترنتی:

<https://farsi.khamenei.ir/newspart-index?tid=5275#67117>.

خامنه‌ای، سیدعلی (۱۳۹۴/۱/۱)، «بیانات در حرم مطهر رضوی»، پایگاه اطلاع‌رسانی دفتر مقام معظم رهبری، قابل مشاهده در درگاه اینترنتی:

<https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=29236> .

خامنه‌ای، سیدعلی (۱۳۸۶/۱/۱)، «بیانات در اجتماع زائران و مجاوران حرم مطهر رضوی»، پایگاه اطلاع‌رسانی دفتر مقام معظم رهبری، قابل مشاهده در درگاه اینترنتی:

<https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=3378>.

خامنه‌ای، سیدعلی (۱۳۶۸/۵/۳۱)، «بیانات در دیدار وزیر و کارکنان وزارت امور خارجه»، پایگاه اطلاع‌رسانی دفتر مقام معظم رهبری، قابل مشاهده در درگاه اینترنتی:

<https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=2167> .

خامنه‌ای، سیدعلی (۱۳۸۲/۵/۱۵)، «بیانات در دیدار کارگزاران نظام»، پایگاه اطلاع‌رسانی دفتر مقام معظم رهبری، قابل مشاهده در درگاه اینترنتی:

<https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=3186> .

خامنه‌ای، سیدعلی (۱۳۹۷)، «بیانیه گام دوم انقلاب»، قابل مشاهده در درگاه اینترنتی:

<https://farsi.khamenei.ir/message-content?id=41673> .

خامنه‌ای، سیدعلی (۱۳۶۳/۱۱/۳۰)، در: راهبردهای سیاست خارجی، انتشارات انقلاب اسلامی.

خامنه‌ای، سیدعلی (۱۳۶۳/۵/۱۵)، در: راهبردهای سیاست خارجی، انتشارات انقلاب اسلامی.

خامنه‌ای، سیدعلی (۱۳۸۱/۵/۲۷)، در: راهبردهای سیاست خارجی، انتشارات انقلاب اسلامی.

خامنه‌ای، سیدعلی (۱۳۶۳/۵/۱۵)، در: راهبردهای سیاست خارجی، انتشارات انقلاب اسلامی.

خزایی، هوشنگ (۱۳۹۵)، «پدافند غیرعامل از منظر مقام معظم رهبری و فرمانده کل قوا (مد ظله العالی)»، بصیرت و تربیت اسلامی، سال سیزدهم، شماره ۳۶، بهار، صص ۱۹۰-۱۵۱.

خمینی، روح الله (۱۳۹۲)، سیاست خارجی و روابط بین‌الملل از دیدگاه امام خمینی (س)، موسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی (ره).

خمینی، روح الله (۱۳۷۸)، *صحیفه امام: مجموعه آثار امام خمینی (س)* (بیانات، پیام‌ها، مصاحبه‌ها، احکام، اجازات شرعی و نامه‌ها) (جلد چهارم)، مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی (س)، تهران.

زرقانی، سید هادی (۱۳۸۹)، *مقدمه ای بر قدرت ملی: مبانی، کارکردها، محاسبه و سنجش، پژوهشکده مطالعات راهبردی، چاپ اول، تهران.*

ذوالفقاری، مهدی و ایمان خسروی (۱۳۹۵)، «تحرك بخشی به دیپلماسی دفاعی در پرتو فرصت‌ها و تهدیدات برنامه اقدام سازمان ملل و تاثیر آن بر امنیت نظامی و دفاعی جمهوری اسلامی ایران»، *فصلنامه پژوهش‌های روابط بین‌الملل*، دوره اول، شماره بیست و دوم، صص ۱۲۷-۱۰۱.

ساعد، نادر و قاسم علیدوستی (۱۳۹۰)، «دیپلماسی دفاعی تطبیقی و ترسیم سازواره الگوی مدیریت آن در جمهوری اسلامی ایران»، *راهبرد دفاعی*، دوره نهم، شماره ۳۴، پاییز.

عسگری، محمود و حسین مینایی و مهرداد بخشنده سلامت (۱۳۹۲)، *دیپلماسی دفاعی جمهوری اسلامی ایران*، تهران، مرکز آموزشی و پژوهشی شهید سپهبد صیاد شیرازی، چاپ اول.

علیدوستی شهرکی، قاسم و لیلا رحمتی پور (۱۳۹۷)، «رابطه دیپلماسی دفاعی و سیاست خارجی (رهیافت نظری و سازوکار سیاست‌گذاری)»، *سیاست دفاعی*، شماره ۱۰۲، بهار، صص ۱۳۸-۱۰۵.

لنون، الکساندر تی. جی (۱۳۸۸)، *کاربرد قدرت نرم*، ترجمه سید محسن روحانی، تهران: دانشگاه امام صادق (ع)

میرحسینی، سیدمحسن و ایرج رحیم پوراصل و فاطمه قیمی بشنو (۱۳۹۷)، «مولفه‌های اندیشه‌های دفاعی آیت الله خامنه‌ای (در بعد منطقه‌ای و بین‌المللی)»، *دو فصلنامه سیاست و روابط بین‌الملل*، سال دوم، شماره دوم، پاییز و زمستان، صص ۱۴۳-۱۲۱.

میرحسینی، سید محسن و ایرج رحیم پوراصل (۱۳۹۷)، «کشورهای شکست خورده، چالش‌های نوپدید دیپلماسی دفاعی؛ تهدید نظامی یا فرصت جدید»، *سیاست*، شماره ۱۸، تابستان، صص ۳۴-۱۹.

مینایی، حسین؛ حاجیانی، ابراهیم؛ دهقان بوده، حسین؛ جعفرزاده پور، فروزنده (۱۳۹۶)، *ارزیابی راهبرد دیپلماسی دفاعی جمهوری اسلامی ایران در وضعیت موجود*، راهبرد، شماره ۸۳، تابستان، صص ۱۳۰-۱۰۹.

مینایی، حسین و دیگران (۱۳۹۵)، «تعیین پیشران‌های اصلی دیپلماسی دفاعی ج.ا.ایران در سطوح منطقه‌ای و بین‌المللی»، *آینده پژوهی دفاعی*، سال اول، شماره ۱، صص ۲۶-۷.

مینایی، حسین؛ حاجیانی، ابراهیم؛ دهقان بوده، حسین؛ جعفرزاده پور، فروزنده (۱۳۹۳)، «ارزیابی اثر فرایندهای مدیریت دانش در فعالیت‌های دیپلماسی دفاعی جمهوری اسلامی ایران»، *راهبرد*، شماره ۷۰، بهار، صص ۶۰-۳۹.

والت، استفن، (۱۴۰۰)، «راهنمای تئوریک روابط بین‌الملل در جنگ اوکراین»، *تارنمای اکو ایران*، (تاریخ آخرین بازیابی: ۱۴۰۱/۱۰/۰۲).

<https://b2n.ir/n84093>

- Constantinou, M., C., Kerr, P.& Sharp, P. (2016) **The SAGE handbook of diplomacy**, London. SAGE Publications Ltd.
- Cotter, A.& Forster, A. (2004) **Reshaping Defence Diplomacy: New Roles for Military Cooperation& Assistance**, London, Oxford University Press.
- Curran, Brian, William Durch, Jolie Wood (Oct 2003), Alternating Currents: Technology and the New Context for U.S. Foreign Policy, Henry L. Stimson Center.
- Fetic Gabriel S (2014), "fields of classic diplomacy with which defence diplomacy interacts horizontally, Preventive diplomacy, coercive diplomacy", revista academei forțelor terestre NR. 1 (73)/2014 PP 10-16, available at: http://www.armyacademy.ro/reviste/rev1_2014/FETIC.pdf.
- Mulloy, Garren (2007), "Japan's Defense Diplomacy and Cold Peace in Asia", **Asia Journal of Global Studies**, 1.
- Shea, Timothy (2005), "Transforming, Military Diplomacy", **Joint Forces Quarterly**, Issue 38.

پروہشگاہ علوم انسانی و مطالعات فرہنگی
پرتال جامع علوم انسانی